

Guri Lande

FRA HISTORIEFORTELLING TIL DELING AV DATA

Arkivverkets strategi for formidling og tilgjengeliggjøring

Innledning

I Arkivverket har begrepet formidling tradisjonelt vært knyttet til å formidle arkivenes innhold på en tilrettelagt og bearbeidet måte. Litt forenklet kan vi si at mye av formidlingen frem til nå i stor grad har vært knyttet til historiefortelling. Det er historien fra de ulike arkivene som skal fortelles gjennom en prosatekst, et foredrag, eller en muntlig historie.

Arkivverkets samfunnsoppdrag er å bidra til effektiv dokumentasjonsforvaltning og sikre, bevare og tilgjengeliggjøre et bredt og allsidig utvalg av samfunnets arkiver.

Kilde: Tildelingsbrev for
Arkivverket 2021

Hvorvidt formidling er en del av Arkivverkets samfunnsoppdrag, har vært diskutert tidligere. Skal arkivinstitusjonene velge enkelte kilder og tolke og fortelle historien ut fra disse?

Med digitaliseringens inntog kommer endringer i samfunnet som påvirker arkivinstitusjonene. Endringene medfører at arkivinstitusjonene må forstå og løse sitt samfunnsoppdrag på en annen måte enn tidligere. I Arkivverkets samfunnsoppdrag ligger kjernen for hva vår institusjon skal gjøre: «sikre, bevare og tilgjengeliggjøre» arkiver.¹ De digitale endringene som brer om seg, gir helt nye muligheter for å gjøre arkivene mer tilgjengelig for flere. Og derigjennom er en mulighet til å øke kunnskapen om arkivene og deres innhold. Norges befolkning kan bygge kompetanse om vår felles historie, gjennom helt nye måter å formidle kunnskap på.

Arkivverkets møte med den digitale tiden vi lever i kommer blant annet gjennom føringer og strategier fra regjeringen og Stortinget. Staten har føringer gjennom tildelingsbrevet som bygger på stortingsproposisjonen og statsbudsjettet. Men vi har også mange andre meldinger som gir oss føringer for hvordan vi skal prioritere og hvilken retning vi skal gå i. Dette er blant annet Statens digitaliseringsstrategi, Statens strategi for innovasjon, Statens strategi for kunstig intelligens, kulturmeldingen og Statens kommunikasjonspolitik. Her er det mange føringer som påvirker oss, både direkte og indirekte.

Arkivverkets utvikling vil påvirkes av både trender i samfunnet, og føringer i politikken. Arkivverket har flere ulike roller og funksjoner som må tilpasse seg disse endringene. Denne artikkelen vil først og fremst omhandle området *formidling*, og hensikten med å drive formidling. Det vil derfor være føringer og trender tilknyttet dette fagområdet som primært omtales i artikkelen, Arkivverkets overordnede utvikling baserer seg på den fullstendige IKT-politikken.

¹ Tildelingsbrev for Arkivverket, 2021, arkivverket.no

Arkivinstitusjonenes formidling endrer seg

Da arkivene kun var analogt tilgjengelig, var premissene for å løse arkivinstitusjonenes samfunnsoppdrag annerledes enn i dag. De som hadde behov for informasjon, måtte møte opp på en lesesal og studere materialet der. Det betydde at informasjon som skulle nå ut til flere, måtte trykkes opp, enten i bøker, aviser eller tidsskrift, eller formidles gjennom foredrag, TV eller radio. Materialet som formidles på den måten, må være bearbeidet og tilrettelagt for sitt publikum, slik at det er enkelt å forstå og fanger interessen til leserne. Det må også passe inn i den rådende sjangeren, som tidligere gjerne besto av lengre artikler der forfatteren går i dybden på det aktuelle materialet.

Det kunne være flere årsaker til at arkivinstitusjoner ønsket å drive formidling på denne måten. Materialet som hadde allmenn interesse, ble bearbeidet og presentert og nådde dermed ut til mange. Det kunne øke interessen for arkiv, arkivinstitusjonenes betydning, samt at det kunne bidra til allmenn kunnskapsøking om arkivenes innhold og historien vår. Statsarkivar i Tromsø, Harald Lindbach, argumenterte allerede i 2004 for at den sterke knytningen mellom historikere og arkivar hadde utfordringer, fordi arkivinstitusjonenes oppgave var å formidle arkiv, ikke å formidle historien.² Og for kort tid siden kunne vi lese at Arild Haraldsen argumenterte i Digi.no i september 2021 for at Arkivverket med digitaliseringens inntog først og fremst vil bli en digital kunnskapskilde: *I motsetning til andre etater blir derfor digitaliseringen [i Arkivverket] ikke rettet mot tjenesteproduksjon til innbyggere og næringsliv, men kunnskapsproduksjon til forskning og*

² Lindbach, Harald, 2004, Formidling av arkiv, et forsøk på en problematisering, Arkiv Troms, publisert på nett 2017

beslutningstagere.³ Kulturmeldingen, som kom i 2018, har også konkludert med at «vi må utfordre hva det å formidle er, og vår rolle i dette».⁴

I et samfunn der kildene er digitalt tilgjengelig for alle, vil muligheten for økt historieforståelse og formidling av denne, bli allemannseie. Samtidig må arkivinstitusjonene oppfylle kjernen i sitt samfunnsoppdrag som nå er å sikre, bevare og tilgjengeliggjøre kildene på digitaliseringsens premisser.

Arkivverket er døråpner til historien

Arkivverket har de siste årene utviklet seg for å tilpasse seg digital dokumentasjonsforvaltning. Overgangen fra papir til digital er stor og den forandrer ikke bare formatet på arkivene, den forandrer også grunnleggende premisser for hvordan etaten skal bevare og tilgjengeliggjøre arkivene. I den digitale verden er det økosystemets spilleregler som gjelder, og ett av de viktigste prinsippene er at brukernes behov står i sentrum. Da må Arkivverket endre hvordan vi jobber med brukerne våre: hvordan vi identifiserer deres behov, hvordan vi utvikler tjenester som svarer på deres behov, og hvordan vi kommuniserer med brukerne. I et økosystem vil Arkivverket, som tjenesteleverandør, ha en tett symbiose med brukerne, der brukerne blant annet bidrar til å teste nye løsninger og kommer tilbakemeldinger i en tidlig fase. Brukernes forventninger vil også endre seg og utvikle seg hele tiden, slik at tjenestene hele tiden må forbedres og justeres kontinuerlig, de blir aldri ferdigstilt.

³ Haraldsen, Arild, 2021, Jeg savner en strategisk diskusjon om Arkivverkets fremtid, Digi.no

⁴ Kulturmeldingen 2018: Kulturens kraft (Meld St 8), s 39, pkt 5.4

Arkivinstitusjonene vil i fremtiden motta store datamengder. Mengden informasjon i samfunnet tidobles hvert syvende år. Det betyr at Arkivverket vil øke sine datamengder eksponentielt de neste årene. Arkivverket vil ikke lenger være i stand til å løse oppgavene sine med manuelle prosesser. Når datamengden øker, må Arkivverket derfor finne nye måter å løse oppgavene sine, prosesser og tjenester må automatiseres.

Som tidligere beskrevet er selve kjernen i Arkivverkets samfunnsoppdrag å bevare og gjøre materialet tilgjengelig. Materialet som ligger i et magasin på et av etatens arbeidsteder og må bestilles på en lesesal, er ikke spesielt godt tilgjengelig for alle landets innbyggere. For en del yngre brukere vil informasjonen rett og slett oppfattes som utilgjengelig. Det gjelder også innbyggere som er bosatt i andre deler av landet enn der materialet oppbevares. Det er verken brukervennlig eller demokratisk å ha så begrenset tilgang til arkivmaterialet.

For å klare å levere på samfunnsoppdraget, med den økende datamengden, og med nye, endrede brukerbehov, må derfor Arkivverket digitalisere både materiale og tjenester.

Den digitale strategien innebærer blant annet å digitalisere de mest brukte, analoge arkivene. Hva som er «mest brukt», eller mest etterspurt, vil endre seg over tid. For det første vil det avhenge av hvor gode søkemuligheter det er for de analoge arkivene: desto bedre søkemuligheter, desto enklere å finne og be om materiale. For det andre vil etterspørselen endre seg etter som mer og mer data blir tilgjengelig: da vil bruken øke og det vil komme nye brukergrupper som etterspør andre data enn tidligere.

Arkivverkets digitaliseringsarbeid dreier seg ikke om å «sette strøm på papir». Det er ikke slik at dokumentene som tidligere kun var fysisk tilgjengelig, tilsvarende i en digital kontekst kun skal være tilgjengelig og lesbart på en skjerm. Da vil i så fall brukeren ha omtrent like mye arbeid og utfordringer med for å finne frem i materialet. Arkivverket skal utnytte digitaliseringens muligheter.

Digitalarkivet er arkivsektorens plattform for å lagre og publisere data, med over 7 millioner besøk hvert år.⁵ I 2020 fikk Arkivverket en bevilgning på 140 millioner kroner for å utvikle plattformen til å omfatte både statlig, kommunalt og privat arkivmateriale.⁶ Dette betyr at Digitalarkivet i årene fremover vil bygges opp til å dekke brukernes forventninger og behov, og nye muligheter og nye tjenester vil fortløpende bygges inn i Digitalarkivet. Det finnes ikke en fasit på hvordan denne plattformen vil bli, det må vurderes og justeres fortløpende. Men muligheten for å finne, og benytte, materialet på en enkel måte er den viktigste målsettingen.

Når digitaliseringens potensiale utnyttes fullt ut, vil oversikt, fremfinning og søkemuligheter forbedres enormt. Dette er blant annet kjent gjennom Googles søkemotor, Finn.no. Digital tilgang kombinert med effektive søk og andre digitale tjenester øker tilgjengeligheten betydelig. Og når tilgjengeligheten øker, vil også mulighetene for å bygge kompetanse på materialet øke, både for akademia, media, underholdningsskapere og alle som er interessert i historien vår. Arkivenes gull blir tilgjengelig for flere, og gullet kan brukes til så mye mer.

⁵ Arkivverkets årsrapport 2020, arkivverket.no

⁶ Prp 1 S (2019-2020), statsbudsjettet, regjeringen.no

Vi har tidligere kalt satsningen på Digitalarkivet for Norges største digitaliseringsprosjekt.⁷ Men det er også et stort demokratiserings- og kunnskapsprosjekt. Norges autentiske kilder vil bli mye mer tilgjengelig for hele befolkningen. Ikke bare fordi de er digitale, men først og fremst fordi det blir enkelt å finne frem med den funksjonaliteten som bygges inn. Når tilgangen øker vil kompetansen på materialet også øke – og det gir bedre muligheter for brukerne av Digitalarkivet til å bruke dataene, for eksempel til formidling.

Arkivverket skal legge til rette for at andre bruker våre data

Én av Arkivverkets viktigste føringer i statens digitaliseringsstrategi, er at vi skal legge til rette for at andre kan bruke våre data. De skal ha mulighet til å bruke dem både som kilde, og for å bygge verdiøkende tjenester på dem. Det skal Arkivverket gjøre gjennom å dele sine data.

Arkivverkets ambisjon er at brukerne enkelt skal kunne finne det de er ute etter med noen få tastetrykk. Det skal også være mulig for brukere å finne informasjon uten arkivfaglig forhåndskunnskap. Søket skal gjøres på tvers av alle kildene i Digitalarkivet; både statlig, kommunalt og privat materiale.

Arkivverkets tjenester inkluderer å veilede brukerne slik at de oppdager og forstår arkivene. Brukerne må selv sette seg inn i innholdet og tolkning av kildene.⁸ Det betyr at Arkivverkets kilder må være oversiktlige og enkle å forstå. Folk skal enkelt kunne oppdage hvilke

⁷ 140 millioner til sikring av nasjonens hukommelse, nyhetsartikkel, 7.10.2019, arkivverket.no

⁸ Arkivverkets serviceerklæring, arkivverket.no

kilder vi har, og hvilke kilder som gir opplysninger om det temaet de er ute etter. De må få informasjon om hvilken kontekst arkivene har blitt til i, hva slags type informasjon de inneholder og typisk hva informasjonen kan brukes til.

For å kunne bruke moderne teknologi er første skritt å transkribere dokumentet, da omgjøres informasjonen til data. Arkivverket vil deretter finne de metadataene som er nødvendig for å kunne jobbe med dokumentene på denne måten. Både transkribering og identifisering av metadata vil gjøres i en kombinasjon av kunstig intelligens med hjelp av Arkivverkets håndskriftekspertene og kompetente frivillige. Det betyr at maskinene vil identifisere for eksempel geografiske steder, tidsperiode, navn osv. Medarbeidere og frivillige med arkivfaglig eller historisk kompetanse vil trene opp algoritmene, slik at de hele tiden får bedre treffsikkerhet og gjør mer presise søk. Kontekstinformasjonen – metadataene – vil dermed utvides fra å være på kildnivå, til også å være på dokument og innholds nivå. Eksempler på kilder som allerede har fått innganger på dokument og sidenivå er eienoms materiale og kirkebøker i Digitalarkivet. Mesteparten av dette arbeidet er gjort manuelt, men ved hjelp av digitaliseringen vil Arkivverket i tiden fremover være i stand til å gjøre dette raskere, og på mer materiale.

I fremtidens Digitalarkiv vil kildene automatisk kobles sammen ved hjelp av metadataene som er identifisert i det enkelte dokument. Det betyr at Digitalarkivet vil bygge lenker fra en kilde til den neste. På denne måten vil en bruker få hjelp til å finne flere relevante kilder som gir informasjon om det temaet han eller hun er ute etter. Digitalarkivet vil også tilrettelegges for brukere som jobber med store mengder informasjon. Dette kan være både i form av tjenester som henter ut og setter opp datasett brukeren ønsker seg, og muligheter for å lagre

og gjenfinne søk. Dette er bare et par eksempler på hvordan brukerne kan jobbe med informasjon fra arkivene i fremtiden. Mulighetene er mange, og alle brukere har mulighet til å være med og påvirke hvilke tjenester og hvilken funksjonalitet de ønsker Digitalarkivet skal tilby.

Andre forbedringer som vil påvirke brukernes mulighet til å oppdage og forstå kildene er Arkivverkets innsats for å forbedre den digitale veiledningen. Dette gjelder både informasjon for gjenfinning, og om selve materialet. Det gjøres gjennom å kartlegge kompetansen til våre medarbeidere og gjøre den digitalt tilgjengelig på hensiktsmessig vis. På denne måten kan kunnskapen nå ut til mange flere enn de som i dag har nytte av den, samtidig som den kan tilrettelegges for ulike brukergrupper og aktiviteter. For eksempel kan samme kunnskap brukes til å lage enkle veiledningstjenester for skoleelever med enkelt språk og med kilder som passer denne gruppen, mens samme innsikt kan brukes til mer grundig veiledning om kilder, sammenhenger og innhold til forskere. Her vil løsningene også på sikt bygges opp med kompetanse fra eksperter utenfor Arkivverket, slik at tjenestene blir vesentlig bedre.

Når digitaliseringen endrer vår måte å utføre samfunnsoppdraget samtidig som informasjonsmengden øker drastisk, vil formidling i større grad utføres av miljøer utenfor Arkivverket. Arkivverkets bidrag vil være å sørge for god tilgang til dataene og legge til rette for formidling.-

Enkelte brukere er bekymret for at digitaliseringen av arkivene vil medføre at de ikke lenger skal ha tilstrekkelig tilgang til kildene, eller at de ikke vil klare å finne frem til den informasjonen de trenger. Arkivverkets tjenester består i å veilede brukerne til informasjonen de er ute etter. Denne tjenesten har hittil vært avhengig av enkeltmedarbeidere

og deres kunnskap, men med den økende datamengden Arkivverket skal håndtere vil det bli umulig i tiden fremover. Omleggingen som Arkivverket gjennomfører er derfor uunngåelig og helt nødvendig, og vil bedre tjenestene på sikt. Enkelte brukere vil kanskje fortsatt ha behov for fysisk tilgang til arkivene også i fremtiden, men hovedandelen vil betjenes digitalt. Den digitale omleggingen er, som mange har påpekt, ikke gjort over natta. Arkivverket har et stort digitalt etterslep å ta igjen før vi har den datamengden og de tjenestene vi trenger for å levere på samfunnsoppdraget vårt. Vi holder på med en stor oppussing, og vi gjør alt vi kan for å holde åpent i oppussingsperioden i stedet for å stenge.

Kildeformidling får nye kanaler og formater

Litt forenklet kan man si at den tradisjonelle formidlingen, som ofte var fysiske arrangementer, eller formidlet i analog form, gikk mer i dybden, tok lengre tid å lese, og krevde god historisk kunnskap for å utarbeides. Dagens digitale flater har andre spilleregler for hvordan vi når ut til målgruppene våre. De mest åpenbare endringene er at fortellingene som regel er kortere, og oftere utformet i digitale formater, med film, lyd og bilder. Men selve innholdet preges også av en annen måte å formidle på. De digitale flatene krever at man fanger leserens oppmerksomhet raskt, og historier som skal leses må ha en oppbygning og lay out som er tilpasset lesernes scrolling over skjermen. Leseren må fanges fort, ellers vil leseren bare scrolle videre eller skifte kanal.

Digitaliseringen har også gitt helt andre muligheter for å fortelle historier, for eksempel gjennom spill, eller andre formater som kan leveres som apper eller digitale tjenester. Dette krever annen kompetanse enn kun den historiske, av de som ønsker å formidle fra kildene. Det

betyr at en av de viktigste oppgavene til arkivinstitusjonene fremover er å tilrettelegge materialet slik at andre aktører kan bygge tjenester på kildene, og formidle på nye måter. Fremtidens arkivformidling vil bestå av helt andre formater enn i dag og kreve mer samarbeid fra ulike fagmiljøer.

Arkivverkets data skal brukes av mange, og på ulike måter. Arkivverket skal tilrettelegge sine data for deling med offentlig forvaltning. Forvaltningen vil bruke dataene til sine tjenester. For eksempel kan Arkivverkets data brukes i livshendelsen «dødsfall og arv», som er én av syv livshendelser som er utpekt som et satsningsområde hvor innbyggerne skal få sømløse tjenester. Forskere vil bruke kildene til forskning, og slektsforskere vil bruke kildene til å tegne slektstreet sitt. Det vil også være en rekke aktører som ønsker å bruke Arkivverkets data til formidling. Dette kan være formidling av utvalgte temaer, og formidlingen kan være i form av spesialiserte digitale tjenester, eller artikler, bøker, film eller spill. Da må Arkivverkets data integreres med andres data og gjøres tilgjengelig for innbyggerne i sanntid. Eksempler på formidling i form av spill er Tidvis som har brukt arkivmateriale til å utvikle blant annet det digitale minispillet Edvard Sills eventyr,⁹ samt spillet Oslo havn 1324.¹⁰ Like viktig er de som bruker historiske data i spesialiserte formidlingstjenester, der de selv bearbeider og beriker dataene og tilbyr tjenester for et publikum med spesiell interesse for et fagfelt. Gode eksempler er Norsk digitalt fangearkiv,¹¹ Krigsseilerregisteret¹² og Historisk befolkningsregister.¹³

⁹ Edvard Sills eventyr, Tidvis

¹⁰ Oslo Havn 1324, Tidvis

¹¹ Norsk digitalt fangearkiv, fanger.no

¹² Krigsseilerregisteret, Norsk senter for krigsseilerhistorie, krigsseilerregisterert.no

¹³ Historiske befolkningsregister, histreg.no

Arkivverket styrker sine kommunikasjonsaktiviteter

Målene for den statlige kommunikasjonspolitikken er at innbyggerne skal:

- få korrekt og klar informasjon om sine rettigheter, plikter og muligheter
- ha tilgang til informasjon om statens virksomhet
- inviteres til å delta i utforming av politikk, ordninger og tjenester

Kilde: Statens kommunikasjonspolitikk, 2021, regjeringen.no

Tidligere var kommunikasjonsområdet ikke veldig høyt prioritert i Arkivverket, det var formidling som var viktig, med sin egen organisatoriske enhet på kartet. Med kommunikasjon menes her aktiviteter som retter seg mot brukere og innbyggere, som sosiale medier, media, presentasjoner og innlegg, nettsider, film, streaming etc. De siste årene har kommunikasjonsområdet blitt bygget opp og profesjonalisert i mye større grad. Dette henger sammen med et behov for å henvende seg til flere ulike målgrupper, med andre, og nye budskap. Dette er i samsvar med Statens kommunikasjonspolitikk.¹⁴ Historieformidling har ofte en tendens til å appellere til de historieinteresserte, men Arkivverket må nå ut til mange flere. Da må vi tilpasse språk, budskap og kanaler.

For å øke innsatsen med å nå ut til flere, har etaten identifisert hvilke grupper som er viktige for oss og hvordan vi kan nå frem til dem. Foruten «mannen i gata», er det viktig for Arkivverket å nå ut til blant

¹⁴ Statens kommunikasjonspolitikk, 2021, regjeringen.no

annet nåværende og potensielle brukere av kildene våre, til politikere og beslutningstagere, til forvaltningen, academia og aktuelle jobbsøkere. Da må vi ha kommunikasjonskompetanse på hvordan vi jobber med målgrupper og tilpasser budskap og kanal.

Kommunikasjonsarbeidet har den åpenbare hensikt å informere målgruppene våre om kildene våre. Som formulert i samfunnsoppdraget vårt, er det en viktig oppgave for å øke bruken av arkivene. Men kommunikasjonsaktivitetene har også en viktig funksjon for strategien vår. Når vi øker den generelle kjennskapen til Arkivverket, og forståelsen for de strategiske satsningene Digitalarkivet og Innebygd arkivering, vil det medvirke til nødvendig støtte for å nå etatens mål. Vi får også en bedre dialog med omverdenen, og viktige samfunnsdebatter om arkivenes betydning.

Arkivverket har de siste årene satset mer på digitale formater. Det er viktig å nå ut til de som ikke kjenner til Arkivverket, eller vet noe om arkiv. Arkivverket må henvende seg til yngre brukergrupper, og studenter fra ulike fagretninger. De finner sin informasjon på andre flater enn forrige generasjon, og er mer vant til at informasjonen er tilrettelagt, for eksempel gjennom korte filmer eller tekster. Staten har derfor bygget kompetanse om hvordan vi kan bruke nye kanaler og formater til å støtte opp om kjennskap til samfunnsoppdraget vårt, og samtidig hjelpe oss med å oppnå de strategiske målene.

Det betyr at Arkivverket har styrket sine kommunikasjonsaktiviteter, og nedskalert de formidlingsaktivitetene etaten drev med tidligere. Den formidlingen etaten fortsatt utfører er i større grad innvevd i digital kommunikasjon, der formålet som regel er å formidle arkivene, ikke å fortelle historiene. På digitale flater vil denne informasjonen nå ut til mange flere, både nåværende og fremtidige brukere.

Arkivverkets hensikt er ikke å fortolke og fortelle historiene, men at brukerne selv skal oppsøke kildene.

Norges hukommelse blir allemannseie

Når Digitalarkivet er bygget opp til å håndtere fremtidens datamengder og brukerkrav vil det bli enklere å oppdage og forstå kildene. Dette vil gi mulighet for flere til å bruke kildene. Kildene vil være tilgjengelig for alle, hvor som helst, og når som helst. Informasjonen vil være mulig å finne og forstå uten at brukeren har arkivfaglig kompetanse. Og kildetilfanget vil være rikt og sammensatt fra ulike sektorer og samfunnslag.

En viktig bærebjelke i demokratiet er at vi alle har tilgang til de autentiske kildene, slik at vi kan bygge kunnskap og forståelse. Arkivverket må derfor oppfylle samfunnsoppdraget om å sikre, bevare og tilgjengeliggjøre kildene digitalt. Det betyr at formidling, i form av historiefortelling, også vil endre form. Tidligere var formidling forbeholdt de få som hadde mulighet til å oppsøke lesesalen, eller var ansatt i en arkivinstitusjon og hadde kompetanse til å forstå kilden. Med Arkivverkets ambisjoner om å være døråpner til historien, vil flere kunne benytte arkivene og bruke kildene til ulike typer formidling, om alt fra heksebrenning, til krigshistorie og regjeringsforhandlinger. Hele Norges befolkning vil ta del i vår felles historie.